

ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 339.926

В. ЧУЖИКОВ,
професор, доктор економічних наук
(Київ),
А. БОЯР,
доцент, кандидат географічних наук
(Луцьк)

АНТИКРИЗОВИЙ БЮДЖЕТНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ЄС

Розглянуто наслідки глобальної економічної кризи для країн ЄС та особливості антикризового бюджетного менеджменту, що реалізувався впродовж останніх трьох років як на національному, так і на наднаціональному рівнях ЄС.

Роль та значення бюджетного менеджменту під час виникнення та розвитку фінансової кризи важко переоцінити. Якщо раніше “стандартний набір” макро-економічних заходів з боку урядів зводився до необхідності застосування ряду неоліберальних чи неокейнсіанських інструментів, то сучасні підходи щодо досягнення стабільності, швидше за все, нагадують дію континентальної пожежної команди, адже ситуація на фінансових ринках ЄС постійно змінюється і досягнуті напередодні лідерами країн домовленості втрачають сенс уже наступного дня. З огляду на це потребують переоцінки концептуальні основи бюджетної політики всього інтеграційного угруповання, яка свого часу була глибоко обґрунтована в працях Д. Дайнена, В. і Г. Волесів, Т. Бале, Б. Арді та Алі Ель-Аграа, проте не завжди ефективно спрацьовує нині. Мета статті – виявити особливості та суть антикризового бюджетного менеджменту в ЄС та оцінити можливості застосування системи стабілізаційних фінансових заходів, які були апробовані в ряді країн Центральної та Східної Європи, а також в Україні.

Передумови кризи

Нинішня фінансово-економічна криза розпочалась у 2007 р. з проблем на ринку нерухомості США і поступово перекинулася на операторів фінансового сектору країн Західної Європи. Ситуація набула критичного розмаху у вересні – жовтні 2008 р., що вимагало вжиття адекватних заходів на рівні не лише США та ЄС, але й усього світового співтовариства.

У ЄС насамперед постраждали країни, на ринках нерухомості яких відбувся спад (Великобританія, Ірландія, Іспанія). Загостренню кризи сприяла значна частка проблемних секторів (фінансового та окремих галузей промисловості) у структурі ВВП найбільших країн – членів ЄС (на початку кризи вона становила від 1/5 в Іспанії до 1/3 у Франції та Великобританії); частка зайнятих у цих секторах у середньому дорівнювала 12,8%. Підсилила масштабність кризових явищ у ЄС тісна взаємозалежність економічних систем країн-членів (великі обсяги торгівлі та інвестицій, а також єдиний ринок¹, що ще п’ять років тому вважалося перевагою).

¹ Див.: Б о я р А. О. Використання фіскальних ресурсів ЄС в умовах економічної кризи 2008–2010 рр. Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі в інтеграційних процесах. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, 15–16 жовтня 2009 р. Луцьк, Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2009, с. 112–116.

Сьогодні велике занепокоєння викликає ситуація у сфері державних фінансів країн – членів ЄС. Так, на кінець 2009 р. вони всі без винятку мали дефіцит державного бюджету та збільшили свої боргові зобов'язання. Їх сукупний борг вимірюється двозначними процентними показниками, крім Естонії, у якої боргові зобов'язання є найнижчими в ЄС (7,2% ВВП), а також Греції та Італії, в яких ці показники є тризначними (відповідно, 127 і 116% ВВП). Відносно стабільною ситуація у сфері державних фінансів залишається у Швеції, Фінляндії, Люксембурзі, Болгарії, Данії, Чехії, Словенії. Найгірші показники демонструють Греція, Ірландія, Іспанія, Португалія, Великобританія, Бельгія та Італія. Середні значення бюджетного дефіциту по ЄС становлять 6,8% ВВП. У євроні вони є дещо нижчими, однак більш як у 2 рази перевищують максимально допустимий маастрихтський норматив (3%). Середня по ЄС заборгованість становить 74% ВВП, а в євроні вона перевищує 79% (табл.).

Показники дефіциту державного бюджету та сукупного державного боргу країн – членів ЄС у 2004–2009 рр. *

(% ВВП)

Країна	Дефіцит державного бюджету						Сукупний державний борг					
	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Бельгія.....	-0,3	-2,8	0,2	-0,3	-1,3	-6,0	94,2	92,1	88,1	84,2	89,6	96,2
Болгарія.....	1,8	1,0	1,9	1,1	1,7	-4,7	37,0	27,5	21,6	17,2	13,7	14,7
Чехія.....	-3,0	-3,6	-2,6	-0,7	-2,7	-5,8	30,1	29,7	29,4	29,0	30,0	35,3
Данія.....	2,1	5,2	5,2	4,8	3,4	-2,7	45,1	37,8	32,1	27,4	34,2	41,4
Німеччина.....	-3,8	-3,3	-1,6	0,3	0,1	-3,0	65,8	68,0	67,6	64,9	66,3	73,4
Естонія.....	1,6	1,6	2,4	2,5	-2,8	-1,7	5,0	4,6	4,4	3,7	4,6	7,2
Ірландія.....	1,4	1,6	2,9	0,0	-7,3	-14,4	29,7	27,4	24,8	25,0	44,3	65,5
Греція.....	-7,5	-5,2	-5,7	-6,4	-9,4	-15,4	98,6	100,0	106,1	105,0	110,3	126,8
Іспанія.....	-0,3	1,0	2,0	1,9	-4,2	-11,1	46,2	43,0	39,6	36,1	39,8	53,2
Франція.....	-3,6	-2,9	-2,3	-2,7	-3,3	-7,5	64,9	66,4	63,7	63,8	67,5	78,1
Італія.....	-3,5	-4,3	-3,4	-1,5	-2,7	-5,3	103,9	105,9	106,6	103,6	106,3	116,0
Кіпр.....	-4,1	-2,4	-1,2	3,4	0,9	-6,0	70,2	69,1	64,6	58,3	48,3	58,0
Латвія.....	-1,0	-0,4	-0,5	-0,3	-4,2	-10,2	14,9	12,4	10,7	9,0	19,7	36,7
Литва.....	-1,5	-0,5	-0,4	-1,0	-3,3	-9,2	19,4	18,4	18,0	16,9	15,6	29,5
Люксембург.....	-1,1	0,0	1,4	3,7	3,0	-0,7	6,3	6,1	6,7	6,7	13,6	14,5
Угорщина.....	-6,4	-7,9	-9,3	-5,0	-3,7	-4,4	59,1	61,8	65,7	66,1	72,3	78,4
Мальта.....	-4,7	-3,0	-2,7	-2,3	-4,8	-3,8	72,2	69,9	63,4	61,7	63,1	68,6
Нідерланди.....	-1,7	-0,3	0,5	0,2	0,6	-5,4	52,4	51,8	47,4	45,3	58,2	60,8
Австрія.....	-4,4	-1,7	-1,5	-0,4	-0,5	-3,5	64,8	63,9	62,1	59,3	62,5	67,5
Польща.....	-5,4	-4,1	-3,6	-1,9	-3,7	-7,2	45,7	47,1	47,7	45,0	47,1	50,9
Португалія.....	-3,4	-5,9	-4,1	-2,8	-2,9	-9,3	57,6	62,8	63,9	62,7	65,3	76,1
Румунія.....	-1,2	-1,2	-2,2	-2,6	-5,7	-8,6	18,7	15,8	12,4	12,6	13,4	23,9
Словенія.....	-2,2	-1,4	-1,3	0,0	-1,8	-5,8	27,2	27,0	26,7	23,4	22,5	35,4
Словаччина.....	-2,4	-2,8	-3,2	-1,8	-2,1	-7,9	41,5	34,2	30,5	29,6	27,8	35,4
Фінляндія.....	2,3	2,7	4,0	5,2	4,2	-2,5	44,4	41,7	39,7	35,2	34,1	43,8
Швеція.....	0,6	2,2	2,3	3,6	2,2	-0,9	53,0	54,0	45,0	40,0	38,2	41,9
Великобританія.....	-3,4	-3,4	-2,7	-2,7	-5,0	-11,4	40,9	42,5	43,4	44,5	52,1	68,2
Євроні.....	-2,9	-2,5	-1,4	-0,6	-2,0	-6,3	69,5	70,1	68,5	66,2	69,8	79,2
ЄС-27.....	-2,9	-2,5	-1,5	-0,9	-2,3	-6,8	62,2	62,8	61,5	58,8	61,8	74,0

* Укладено за даними: "Eurostatistics. Data for short-term economic analysis" № 4, 2011, 89 р. (http://errp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BJ-11-004/EN/KS-BJ-11-004-EN.PDF).

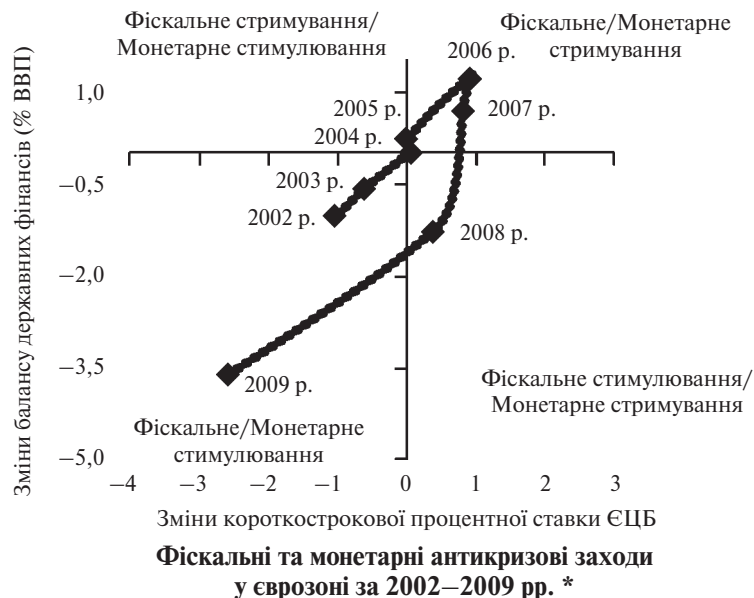
У цілому поточну економічну ситуацію можна оцінити як дуже сприятливу тільки в Німеччині та Австрії; у Бельгії, Словаччині, Фінляндії, Нідерландах і

Люксембурзі вона є задовільною; несприятлива – у Франції, Італії та Естонії; найгірша – у периферійних країнах єврозони: Греції, Ірландії, Іспанії та Португалії. Ситуацію, що протягом 2011 р. склалася в ЄС, важко назвати сталою, навіть незважаючи на позитивну динаміку цілого ряду макроекономічних характеристик.

Антикризові заходи ЄС

Антикризові заходи, що з IV кварталу 2008 р. почали активно впроваджувати уряди країн-членів та інституції ЄС, спрямовані не лише на ліквідацію, але й на попередження негативних наслідків фінансово-економічної кризи. До останніх відносять проблеми операторів фінансового сектору, безробіття, зменшення інвестицій, значне скорочення попиту на більшість споживчих товарів, спад виробництва тощо.

Слід зауважити, що ЄС уперше намагався реагувати на кризові явища ² ще у 2007 р., коли Європейський центральний банк (ЄЦБ) знизив свою короткострокову облікову ставку, а ситуація у сфері державних фінансів країн – членів єврозони почала погіршуватися через активізацію фіскальних заходів (рис.).

* Укладено за даними: "European Economy: Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses (special edition)" № 7, 2009, р. 65.

Протягом 2008 р. ЄЦБ і центральні банки держав – членів ЄС знизили свої облікові ставки у декілька разів (ЄЦБ – більш як у 4). Намагання держав – членів ЄС поліпшити економічну ситуацію за рахунок фіскального стимулювання призвели до виникнення дефіцитів національних бюджетів і зовнішніх боргів, які значно перевищили нормативні показники. Платіжний баланс деяких з них сягнув критичного рівня, що змусило шукати нові механізми і засоби підтримки фінансово нестабільних партнерів.

Головними суб'єктами антикризової політики ЄС є уряди держав-членів та його інституції. Останні виконують подвійну функцію: як координаційний центр антикризових заходів і як безпосередній суб'єкт фіскального та монетарного регулювання економічних процесів. Так, Європейська Комісія за результатами

² Ідеться про перші ознаки кризи в економіці США, з якою тісно пов'язана економіка ЄС.

рішень Європейської Ради та Ради ЄС (у форматі міністрів економіки та фінансів), а також після консультацій з урядами держав-членів і ЄЦБ розробила ряд рекомендаційних пакетів, на які повинні були орієнтуватися національні уряди в умовах економічної рецесії 2008–2010 рр.

Першим документом такого типу стало Повідомлення Європейської Комісії “Від фінансової кризи до одужання: європейська програма дій”³ від 29 жовтня 2008 р. Незабаром на його основі був розроблений Європейський план економічного відновлення⁴, схвалений Європейською Радою у грудні 2008 р. як базовий пакет антикризових заходів ЄС.

Відповідно до Повідомлення Європейської Комісії від 4 березня 2009 р. “Спрямовуючи європейське відновлення”, головними принципами економічної політики ЄС і держав-членів у кризовий період стали підтримка відкритості на внутрішньому ринку (усунення існуючих і запобігання новим бар’єрам у міждержавній торгівлі); забезпечення недискримінації на національному ґрунті в торгівлі товарами та послугами виробників; спрямування інтервенцій на більш довгострокові цілі (структурні зміни, підсилення конкурентоспроможності, енергозбереження тощо); обмін інформацією та найкращим досвідом; синергія заходів; забезпечення відкритості ринку зовнішнім партнерам і поваги до норм міжнародного торговельного та інвестиційного права, включаючи угоди СОТ⁵.

Усі антикризові заходи, що здійснювалися в ЄС протягом останніх років і частково продовжують реалізовуватися сьогодні, можна поділити на три групи: 1) створення нової архітектури фінансового ринку на рівні ЄС; 2) стабілізація та відновлення економіки; 3) глобальна консолідація та регіональна солідарність у подоланні наслідків кризи.

У рамках першої проводиться рекапіталізація банків, знижуються облікові ставки (рефінансування) національних банків та ЄЦБ, надаються урядові гарантії виплат банківських депозитів тощо. Першою у Західній Європі рекапіталізацію банків розпочала Великобританія (кінець 2008 р.), потім – Іспанія та Німеччина. Облікові ставки були знижені приблизно у 2 рази. Зокрема, Банк Англії знизив їх з 5% у вересні до 2% у листопаді 2008 р. Аналогічні заходи реалізував Центральний банк Швеції⁶.

З жовтня 2008 р. розпочалося надання країнами-членами схваленої Європейською Комісією державної допомоги фінансовим установам на загальну суму понад 3,5 трлн. євро (майже третина річного ВВП ЄС). Станом на 1 січня 2011 р. 1,5 трлн. євро цієї допомоги було використано на боргові гарантії, рекапіталізацію, підтримку ліквідності та обслуговування незабезпечених активів. Найбільша частка бюджетних асигнувань припадає на державні гарантії за банківськими зобо-

³ Див.: Communication from the Commission. “From financial crisis to recovery: A European framework for action” № 706, 2008 (http://ec.europa.eu/commission_barroso/president/pdf/COMM_20081029.pdf).

⁴ Див.: Communication from the Commission to the European Council. “A European Economic Recovery Plan” № 800, 2008, 19 p. (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0800:EN:NOT>).

⁵ Див.: Communication for the spring European Council. “Driving European recovery” Vol. 1, № 114, 2009, p. 12 (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52009DC0114:EN:NOT>).

⁶ Див.: The global financial crisis: recession bites into Western Europe (http://www.euromonitor.com/The_global_financial_crisis_recession_bites_into_Western_Europe).

в'язаннями: 2,9 трлн. євро, схвалених на період кризи, та 1 трлн. євро, наданих на початок 2011 р. ⁷ (решту буде виділено у наступні роки).

Потужним засобом впливу на економічну ситуацію в ЄС, особливо в умовах кризи, є монетарна політика ЄЦБ. Головним її інструментом залишається зміна процентної ставки рефінансування (облікової ставки). Цей показник тримався на рівні 1% аж до 7 квітня 2011 р. і, зважаючи на поліпшення макроекономічної ситуації на всій території єврозони, був підвищений на 0,25 пункта ⁸.

У рамках другої групи передбачається виважена та скоординована політика на рівні насамперед держав-членів, а також ЄС. Ще в грудні 2008 р. Європейською Комісією було запропоновано направити на фінансування економіки близько 200 млрд. євро ⁹. У березні 2009 р. Європейська Рада збільшила цю суму до 400 млрд. євро. Лівову частку цих коштів виділено з національних бюджетів держав-членів на найоптимальніші, на думку їх урядів, заходи, затверджені національними планами антикризових дій. Наприклад, Великобританія скоротила непрямі податки з метою стимулювання споживання; Німеччина збільшила обсяги державних капіталовкладень у промисловість і розвиток інфраструктури. На 1 січня 2009 р. обсяги державного стимулювання економіки в цих країнах становили, відповідно, 20 і 23 млрд. євро ¹⁰.

У 2009 р. найбільший пакет заходів фінансування економіки (близько 2,2% ВВП) ухвалила Іспанія; за нею до аналогічних дій вдалися Австрія та Великобританія (відповідно, майже 1,9 і 1,4% ВВП). У 2010 р. найбільші обсяги фінансування були виділені Німеччиною, Польщею, Австрією та Люксембургом (від 1,5 до 2% ВВП). Віддача від фінансування в кожній країні є різною і залежить від таких характеристик економіки, як відкритість, ступінь кредитизації та структура здійснених капіталовкладень.

Антикризові заходи ЄС не зумовлюють відхилення від пріоритетів та цілей Лісабонської стратегії, схваленої Європейською Радою у 2000 р. Однак цілий ряд програм, які спрямовуються на досягнення цілей даної стратегії, було переглянуто з метою адаптації середньо- та довгострокових заходів до умов кризи та включення нових короткострокових для пом'якшення її наслідків. Так, у річному бюджеті ЄС на 2011 р. 12 статей передбачали асигнування, направлені також на реалізацію антикризових заходів ¹¹. Згідно з Європейським планом економічного відновлення, загальний обсяг інвестицій, здійснених через бюджет ЄС і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) протягом 2009–2010 рр., становив майже 2% річного ВВП ЄС (200 млрд. євро).

Головним інструментом фінансування економічного розвитку ЄС з єдиного бюджету була і залишається структурна політика. Пріоритетними напрямками фінансування зі структурних фондів ЄС в умовах кризи є: інвестуван-

⁷ Див.: "European Economy: Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses (special edition)" № 7, 2009, p. 62.

⁸ Див.: "Eurostatistics. Data for short-term economic analysis" № 4, 2011, p. 6 (http://err.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BJ-11-004/EN/KS-BJ-11-004-EN.PDF).

⁹ Див.: Communication from the Commission to the European Council, p. 2.

¹⁰ Див.: EU leaders draw up joint plan for weathering financial storm (http://ec.europa.eu/news/economy/081013_1_en.htm).

¹¹ Відбір статей здійснювався авторами на основі пошуку в англійському тексті коментованого проекту бюджетної секції Європейської Комісії на 2011 р. слів "криза", "реcesія", "фінансування". Коментованих бюджетів (проектів) ЄС за попередні роки на сайті не представлено. Щорічні бюджети ЄС див.: <http://eur-lex.europa.eu/budget/www/index-en.htm>.

ня інноваційних, науково-дослідних і освітніх проектів; підвищення адаптаційної здатності економічно активного населення на ринку праці; усунення перешкод для бізнес-структур у їх просуванні на внутрішньому та міжнародних ринках; підвищення конкурентоспроможності європейських підприємств шляхом впровадження у виробництво енергозберігаючих, екологічно безпечних технологій тощо.

За оцінками, здійсненими на основі змін у бюджетних балансах держав-членів, сукупні обсяги державної підтримки економіки ЄС у 2009–2010 рр., включаючи механізми автоматичної стабілізації (ринкові інтервенції, виплати служб зайнятості тощо), сягнули 5% ВВП (4,5% – у зоні євро)¹². Це при тому, що у 2008 р. Європейським планом економічного відновлення планувався мінімальний рівень фіскального стимулювання обсягом 1,5% ВВП¹³. Фіскальні заходи, проведені ЄС та його державами-членами у 2009 і 2010 рр., спричинили додаткове зростання ВВП ЄС, відповідно, на 0,5–1% і 0,3–0,6%¹⁴.

Головними заходами ЄС та його держав-членів 2008–2010 рр., спрямованими на стабілізацію та відновлення економіки, стали¹⁵:

- термінове надання ЄІБ додаткових кредитів малому та середньому бізнесу на суму 30 млрд. євро через комерційні банки (15 млрд. у 2009 р. і 15 млрд. у 2010 р.);

- прискорення фінансування ЄІБ проектів, спрямованих на боротьбу з глобальними змінами клімату, забезпечення енергетичної безпеки, розбудову інфраструктури, зокрема у транскордонному вимірі. Цьому сприяло дострокове, у 2010 р., збільшення статутного капіталу банку на 60 млрд. євро;

- посилення ролі ЄБРР у реформуванні фінансового сектору та приватного підприємництва в нових державах – членах ЄС шляхом збільшення ним щорічних обсягів фінансування проектів на 800 млн. євро;

- інвестиційне спрямування проектів у рамках політики згуртування та реструктуризації схем їх фінансування в результаті перенесення виплат з бюджету ЄС на більш ранній період. Зокрема, у 2009–2010 рр. через структурні фонди ЄС було позапланово, наперед, профінансовано проектів і заходів на суму близько 11 млрд. євро. У цілому на 2007–2013 рр. на їх реалізацію заплановано 350 млрд. євро;

- пошук додаткових джерел фінансування інфраструктурних проектів, включаючи розбудову транспортних, енергетичних і високотехнологічних мереж (наприклад, налагодження кращої взаємодії між державними та приватними інвесторами);

- стимулювання розвитку енергозберігаючих і екологічно безпечних технологій, зокрема у будівництві й автомобілебудівній промисловості, що позитивно впливатиме на конкурентоспроможність європейських підприємств і досягнення екологічних цілей ЄС;

- підвищення попиту на енергозберігаючі товари та послуги (зниження їх оподаткування та прийняття інших фіскальних заходів, спрямованих на досягнення цієї мети);

¹² Див.: “European Economy: Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses (special edition)”, р. 64–65.

¹³ Див.: Communication from the Commission to the European Council.

¹⁴ Див.: “European Economy: Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses (special edition)”, р. 67–68.

¹⁵ Укладено за даними сайту Європейської Комісії (<http://www.ec.europa.eu>).

– підтримка існуючих і створення нових експортних можливостей підприємств ЄС (включаючи малі та середні) завдяки активній політиці доступу на ринки третіх країн;

– підвищення ефективності функціонування єдиного ринку ЄС (реалізація національних і комунітарної політик конкуренції та захист прав споживачів).

Ще одна макроекономічна характеристика, яка значно погіршилася в ЄС у 2008–2010 рр. і на поліпшення якої спрямовані антикризові заходи, – зайнятість. Так, відповідно до прийнятого навесні 2009 р. Повідомлення Європейської Комісії¹⁶, на період кризи пріоритетними заходами ЄС та держав-членів у рамках політики зайнятості повинні стати: фінансова підтримка тимчасових заходів, спрямованих на підвищення гнучкості й адаптивної здатності працівників; недопущення суттєвого зменшення доходів працівників, які постраждали через скорочення виробництва; інвестування в програми перекваліфікації (підвищення кваліфікації) працівників з неповною зайнятістю та в проблемних секторах; запобігання виникненню критичних ситуацій з платоспроможністю фізичних осіб унаслідок прямого впливу фінансової кризи; забезпечення вільного переміщення працівників у межах єдиного ринку ЄС тощо.

Важливе значення в рамках другої групи заходів належить залученню інвестицій в економіку. Здійснена через структури ЄС та бюджети держав-членів, фіскальна підтримка суб'єктів господарювання, включаючи фінансові установи, має в основному інвестиційний характер, оскільки спрямована на розвиток, розширення та модернізацію виробництва.

Покликані стимулювати виробництво і заходи для спрощення умов доступу виробників до фінансових ресурсів. Насамперед це стосується малих і середніх підприємств, а також середніх корпорацій. Крім значного збільшення обсягу пропонування через ЄІБ позик було розширено фінансування програм Європейського інвестиційного фонду, спрощено та прискорено процедуру прийняття Європейською Комісією рішень щодо державної допомоги, державам-членам дозволено надавати субсидовані гарантії та позикові субсидії підприємствам, які інвестують відповідні кошти в інноваційні, екологічні та енергозберігаючі проекти. Комісією також було вжито заходів щодо зниження адміністративних бар'єрів: реєстрація підприємства повинна здійснюватися максимум за три дні та безкоштовно, а процедура наймання першого працівника – проходити в одному пункті; скасовано процедуру річної звітності для мікропідприємств, знизено вимоги до розміру стартового капіталу приватної компанії до символічної суми в 1 євро тощо¹⁷.

У рамках третьої групи об'єднуються зусилля всіх держав – членів ЄС, третіх країн і міжнародних організацій у подоланні наслідків світової економічної кризи. Одним з базових принципів цієї групи є солідарність усіх членів інтеграційного об'єднання, яка проявляється у розробці механізмів взаємної підтримки; допомозі країнам, що зазнають більших труднощів; спільній відповідальності за стан економіки кожної держави – члена ЄС.

За всю історію існування ЄС ним були відпрацьовані досить ефективні, як показує практика, механізми колективної солідарності в боротьбі з економічними негараздами. Найвагомішими серед них є такі:

¹⁶ Див.: Communication for the spring European Council.

¹⁷ Див.: Communication from the Commission to the European Council.

- об'єднання ресурсного, політичного, емпіричного та наукового потенціалів країн-членів для розв'язання спільних проблем;
- механізми прямої макроекономічної підтримки (стабілізації) держав-членів, які опинилися у складному фінансово-економічному становищі;
- мобілізація додаткових ресурсів ЄІБ для підтримки діяльності малих і середніх підприємств у державах-членах і державах-кандидатах;
- мобілізація додаткових ресурсів єдиного бюджету ЄС, у тому числі здійснення авансових асигнувань у найбільш проблемні сектори економіки та регіони;
- поєднання цілей структурних реформ з цілями фіскального стимулювання економіки при здійсненні бюджетних видатків ЄС;
- залучення досвіду та ресурсів міжнародних фінансових організацій для подолання наслідків кризи в державах – членах ЄС.

На особливу увагу заслуговують механізми макроекономічної стабілізації ЄС. На сьогодні їх запроваджено п'ять: європейський механізм фінансової стабілізації (англ. скорочення – EFSM); європейський фонд фінансової стабільності (англ. скорочення – EFSF); підтримка платіжних балансів (англ. скорочення – BoP); купівля ЄЦБ суверенного боргу; позиковий фонд для Греції.

Перший механізм (EFSM) призначений для підтримки фінансової стабільності в усіх країнах – членах ЄС (позика МВФ, надана за зверненням держави-одержувача за посередництвом Європейської Комісії під гарантії бюджету ЄС). Станом на 1 жовтня 2011 р. у рамках EFSM затверджено допомогу Ірландії та Португалії. Максимальний розмір доступної через цей механізм позики – 60 млрд. євро¹⁸.

Через другий механізм (EFSF) здійснюється макроекономічна підтримка країн – членів єврозони. Необхідні кошти надходять від продажу Європейською Комісією облігацій на міжнародних фінансових ринках під колективні гарантії всіх держав – членів єврозони. Розмір максимального траншу – 440 млрд. євро. На 1 жовтня 2011 р. у рамках цього механізму надається допомога Ірландії та Португалії¹⁹. Європейський фонд фінансової стабільності буде замінений на Європейський механізм стабільності з середини 2013 р. (угода міністрів фінансів єврозони від 28 листопада 2010 р.).

Третій механізм (BoP) передбачає підтримку платіжних балансів держав – членів ЄС, які не увійшли до єврозони. За загальним правилом, необхідні фінансові ресурси також надходять за рахунок продажу Європейською Комісією облігацій. Максимальний обсяг доступного траншу – 50 млрд. євро. Надається він, як правило, як додаткові кошти, що виділяються МВФ. Строки та порядок надання встановлюються індивідуально рішенням Ради ЄС. Механізм був затверджений Регламентом Ради № 332/2002 і застосовувався з початку кризи до 1 липня 2011 р. до Угорщини (згідно з BoP, сукупний розмір траншу склав 5,5 млрд. євро), Латвії (2,9 млрд.) та Румунії (5,0 млрд.)²⁰.

Четвертий механізм полягає в купівлі ЄЦБ суверенного боргу держави – члена ЄС. Відповідна програма під назвою “Програма щодо ринку цінних паперів”

¹⁸ Див.: European Financial Stabilisation Mechanism (EFSM) (http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/efsm/index_en.htm).

¹⁹ Див.: European Financial Stability Facility (<http://www.efsf.europa.eu/about/operations/index.htm>).

²⁰ Див.: Balance of Payments Assistance. European Commission (http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/index_en.htm).

була схвалена Рішенням ЄЦБ № 2010/5 (2010/281/EU) від 14 травня 2010 р. На 19 липня 2011 р. ЄЦБ, керуючись цією програмою, скупив боргові зобов'язання Ірландії, Португалії та Греції на загальну суму 74 млрд. євро, з яких 60,8% припало на Грецію ²¹.

П'ятий механізм – це специфічний інструмент підтримки Греції в її намаганні стабілізувати національну економіку, затверджений Радою міністрів фінансів євросони 2 травня 2010 р. у розмірі 80 млрд. євро на три роки у вигляді двосторонніх позик ²².

ЄС – активний учасник і партнер МВФ, Великої сімки, Великої двадцятки та ін. Він практикує надання макрофінансової допомоги третім країнам у рамках спеціального інструменту, який передбачає підтримку платіжних балансів країн – партнерів ЄС шляхом надання їм середньо- чи довгострокових позик або грантів додатково до отриманих від МВФ. У 2008–2011 рр. така підтримка пропонувалась Європейською Комісією Грузії, Вірменії, Косово, Сербії, Боснії та Герцеговині, а також Україні у вигляді позик чи грантів на суму, відповідно, 500, 200, 50, 200, 100 і 610 млн. євро ²³.

У 2011 р. заходи фіскального стимулювання економіки в ЄС почали згортати. Таке згорання триватиме декілька років, здійснюватиметься скоординовано та нерівномірно в різних державах-членах з урахуванням стабільності їх фінансових інститутів, активності приватних інвесторів, стану національних платіжних балансів, конкурентоспроможності підприємств тощо. Стратегія виходу з антикризового режиму управління економікою повинна бути також вертикально скоординована, що передбачає збалансовану відмову від антикризових заходів різного характеру: фіскальних, монетарних, структурних і фінансових.

Уроки для України

1. Ефективність проаналізованих антикризових заходів, вжитих інституціями та установами ЄС і урядами його держав-членів в умовах світової фінансово-економічної кризи 2008–2010 рр., дає підстави зробити припущення про доцільність використання європейського досвіду Україною в майбутньому. На нашу думку, пріоритетні завдання, які повинен ставити перед собою український Уряд при перших проявах економічної рецесії, зводяться до такого:

– консолідація монетарних, фіскальних, фінансово-кредитних, структурних та інших антикризових заходів. Слід у найкоротший термін оперативно розробити й ухвалити план (програму) протидії кризовим явищам (у ЄС План європейського економічного відновлення був розроблений і затверджений у перші місяці активної фази кризи);

– вжиття усіх необхідних заходів для перетворення облікової ставки Національного банку в дійовий інструмент регулювання потоків капіталу між фінансовим і реальним секторами економіки;

– забезпечення наявності у банківсько-кредитній системі ліквідних активів (ресурсами Національного банку, Уряду, міжнародних фінансових установ);

²¹ Див.: Combating the Crisis. The Role of the ECB (<http://iiea.com/ftp/Infographics/!!CombatingTheCrisis-TheRoleoftheECB-Infograph-ПЕА-01.png>).

²² Див.: The Greek Loan Facility (http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/greek_loan_facility/index_en.htm).

²³ Див.: Commission staff working document accompanying the report from the Commission on the implementation of macro-financial assistance to third countries in 2009 (http://ec.europa.eu/economy_finance/financial_operations/market/third_countries/pdf/sec_1117.pdf).

– оперативний перегляд пріоритетів бюджетно-структурної політики, внесення змін до національного та місцевих бюджетів, спрямованих на збільшення капітальних видатків у галузях економіки зі значним потенціалом зростання, інноваційного розвитку, конкурентоспроможності, зайнятості. Однак такі зміни не повинні спричинити виникнення критичних бюджетних дефіцитів;

– активізація припливу приватних інвестицій (у тому числі іноземних) в економіку країни шляхом їх економічного стимулювання (зниження податків для об'єктів інвестування на перших етапах реалізації інвестиційних проєктів, створення пільгових умов кредитування тощо), зниження адміністративних бар'єрів при започаткуванні та веденні бізнесу (зокрема, скорочення строків реєстрації нових підприємств, послаблення дозвільних і звітних вимог, спрощення процедур наймання працівників, зменшення вартості адміністративних послуг), розширення механізмів державно-приватного фінансування інвестиційних проєктів тощо.

2. На наше переконання, Україні слід запозичити в ЄС досвід середньострокового бюджетно-фінансового планування, в рамках якого поряд з деталізованими річними бюджетами затверджувати загальні бюджетні перспективи на декілька наступних років. Однією з переваг цього механізму є те, що в разі виникнення раптових економічних труднощів є можливість адаптувати бюджетні видатки у межах не одного, а декількох фінансових років шляхом перенесення капітальних видатків за багаторічними програмами інвестиційного характеру на більш ранній термін.

3. Одним з додаткових заходів із стабілізації економіки в умовах кризи міг би стати спеціальний фонд макроекономічної стабілізації у структурі державних фінансів, який наповнювався б у період економічного піднесення за рахунок, наприклад, спеціального податку на великий бізнес, залишків з попередніх фінансових років, незапланованих надходжень чи бюджетного профіциту.

4. Україні слід активніше долучитися до механізмів колективної безпеки та міждержавної солідарності в умовах кризи. Поступ на шляху інтеграції нашої держави до ЄС значно розширить можливості у цій сфері (наприклад, підписання довгоочікуваної угоди про асоціацію між Україною та ЄС і (чи) надання нашої державі статусу країни-кандидата поставить її до числа перших претендентів на отримання від ЄС додаткової підтримки пакетів у рамках інструменту макрофінансової допомоги, додасть політичної волі у схваленні “проукраїнських” рішень з боку ЄС).

Стаття надійшла до редакції 21 липня 2011 р.